

१३. यशवंतराव चव्हाण यांचे अस्पृश्यताविषयक विचार व कार्य

Dr. Tardalkar Sandeep Sambhaji
HOD, Department of History, T C College, Baramati

यशवंतरावांना ७१ वर्षांनी १९२२ मार्च १९१३ ते २५ नोव्हेंबर १९८४) आयुष्य लाभले. पैकी ५७ वर्षे त्यांनी स्वतंत्रपणे जीवनात व्यतीत केली. अनेक वर्षे ते पाचथर सोबत होते जिवा त्यांचा पक्ष सतत होता. अशा व्यक्तीचा जसा राजकारणात अर्थकारणात प्रभाव पडतो तसा सामाजिक जीवनातही दखील पभाव पडतो. म्हणून यशवंतरावांची सामाजिक भूमिका जगात एक आविष्कार होते. या सार्धनिवड्यांच्या माध्यमातून महाराष्ट्रातील सामाजिक परिस्थितीबद्दलचे, ग्रामुत्थान अस्पृश्यता परिस्थितीबद्दलचे यशवंतरावांचे आकलन कार्य होते आणि या सामाजिक परिस्थितीत सुधारणा करायच्या असतील तर राजकारणाप्रकारची धारणे अगुवती गतिबद्धता वाचवून त्यांच्या भूमिकेचा आढावा घेण्यात आला आहे.

भागाच्या सामाजिक परिस्थितीबाबत यशवंतरावांनी म्हणून व गभीर विचार केलेला आहे. जानेवारी १९६८ मध्ये लिहिलेले पत्र 'अध्यासनासमोर भाषण करताना सामाजिक क्षेत्रातील आव्हानाविषयी ते म्हणतात, " ... अगदी आजही जाती, पोटबाती, जात पदवी, भाषा, बोली, अशा एक ना दोन अनेक गार्दीमुळे भारती विभागले गेले आहेत. या विभाजक प्रवृत्तीमुळेच भारत हीरातला प्रदीर्घ काळ एकदिवस अमलाबाती गाजला व भरडला गेला. या प्रवृत्ती आजही कार्यप्रवण आहेत. एवढेच नव्हे तर त्या वाटा आता अंधधर्मात तोंड घेऊन आता असे दृश्य दिसते " यावरून अस्पृश्यतेच्या प्रश्नाकडे ते कशा तऱ्हेने पाहतात हे स्पष्ट होते.

विद्यार्थी दर्जातील अस्पृश्यांच्या प्रश्नांचे आकलन व कार्य

लहानपणापासूनच यशवंतरावांचा अस्पृश्यांच्या प्रश्नाकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन आपुलकीचा होता असे दिसते. 'पुण्याबद्दल या आपल्या आत्मचरित्रात, लहानपणाच्या गावातील आठवणी सांगताना ते लिहितात, '.....एक गोष्ट मात्र सांगितली पाहिजे की हे सर्व समाजापासून दूर व गावाबाहेर राहतान्या मतार, माण, चाभार या मडळीचा गावाशी फार कमी संपर्क असे, आणि जो असे हे काही, बऱ्या माणुसकीचे मी असे कोतुक वले, तिच्याशी सुसंगत होता, असे म्हणता येणार नाही. आज दलिताना प्रश्न म्हणून आणीत प्रश्नाकडे पाहत आहोत, ती दलित समाज तला या गावगाड्यांच्या बाहेर जे एक वेगळे जन्म जगत होता, त्याला जीवन हेच दाने की नाही, हाही एक वेगळा प्रश्न आहे.' अस्पृश्यांच्या प्रश्नांची जाणीव लहान वयातच यशवंतरावांना झाली होती हे वरील गौरव लेखात बरे.

विद्यार्थीदरजेत यशवंतरावांनी कॉॅम्प्रेसरणात राष्ट्रीय चळवळीत भाग घ्यावयास सुरवात केली. या काळात कॉॅम्प्रेसर गाणे नेहू व नेल्सना प्रभाव होता. यशवंतरावांनी कॉॅम्प्रेसरच्या या प्रमुख नेत्यांच्या मार्गदर्शनानुसार राजकीय-सामाजिक कार्ये सुरूवात केली. काचदेभग चळवळीचा जोर आसल्यावर गांधीजींनी अस्पृश्यांच्या संवेधन आपले लक्ष केंद्रित केले. त्यादृष्टीने गांधीजींनी अस्पृश्यांच्या मंदिर-प्रवेशाची नळवळ सुरू करण्याचा आदेश दिला. गांधीजींच्या, अस्पृश्यांच्या मंदिर-प्रवेशाचा कार्यक्रम प्रतिकारमूक म्हणून यशवंतरावांना बरोबर आहे असे वाटत होते. 'समाजाच्या सर्व शाखांना एका मुख्य प्रवाहात आणायचे असते हे

